

mimořádnou pozornost podmínkám vnitřního vývoje SSSR), pokládám Stalinův přístup k otázkám spolupráce lidově demokratických států za základní moment. Z tohoto zjednodušeného přístupu k otázce vztahů a jednoty socialistických zemí pak vyplynul jak postoj k návrhům na užší spolupráci socialistických zemí v jednotlivých oblastech bez přímého zapojení SSSR, tak i řada konkrétních nedostatků ve vztazích mezi socialistickými zeměmi, které se však projeví v pozdější době. Proto závěry K. Kořalkové jen částečně vysvětlují negativní reakci sovětské vlády na Dimitrovovy výroky, tlumočenou prostřednictvím redakčního článku moskevské *Pravdy* 28. ledna 1948.

V souvislosti s daným tématem by bylo jistě užitečné konkrétněji charakterizovat sovětskou zahraničně politickou koncepci za války a v bezprostředně poválečném období. Umožnilo by to zasadit celý proces vytváření spojeneckého systému do širších souvislostí a ukázalo by to i úlohu sovětské zahraniční politiky ve výraznější podobě. Sovětská zahraniční politika za války a v prvních poválečných letech byla úspěšná a tvůrčí ve většině otázek a ke zlomu došlo později (rok 1947), kdy však vzniká jako praktický úkol otázka řešení vztahů a spolupráce zemí vytvářející se světové socialistické soustavy. Jestliže první kroky spolupráce lidově demokratických států jsou spjaty s válečným a bezprostředně poválečným obdobím sovětské zahraniční politiky, je postoj SSSR k federalizačním návrhům lidově demokratických států spjat již s novou etapou ve vývoji sovětské politiky, etapou stále více poznamenanou některými nesprávnými Stalinovými představami.

Pokud jde o dílčí připomínky, nejsem si zcela jist, že „celá politika čs. vlády v Londýně byla založena na předpokladu nerušené a dlouhodobé spolupráce tří velmocí protihitlerovské koalice“. Mám na

mysli čs. politiku v závěrečném období války, kdy rozpory mezi členy protihitlerovské koalice vystupovaly stále více do popředí a kdy prezident Beneš jako realistický politik nemohl nevidět tuto skutečnost a nemohl z ní nevyvozovat závěry pro budoucnost. Pokud jde o Benešovu návštěvu v USA v roce 1943, Beneš si nejen zajistil souhlas USA s podepsáním čs.-sovětské smlouvy, ale bylo by dobré říci, že tato smlouva odpovídala tehdejší koncepci americké zahraniční politiky. Pokud jde o moskevskou konferenci ministrů zahraničních věcí v roce 1943, bylo třeba zdůraznit, že otázka čs.-sovětské smlouvy byla jednou z hlavních otázek, mj. proto, že právě v této otázce se střetly dvě koncepcce poválečného uspořádání Evropy, a že tudíž britský souhlas je nutno pokládat nejen za ústup, ale za porážku určité zahraničně politické představy. V této souvislosti autorka správně zdůrazňuje myšlenku, která je v dosavadní naší literatuře zcela opomíjena a která z hlediska čs.-sovětské smlouvy má mimořádný význam, že totiž vláda SSSR měla na této smlouvě značný zájem.

Ve své recenzi jsem se zaměřil jen na některé připomínky, přesněji řečeno na úvahy, které práce vyvolává. Především je však nutno konstatovat, že pozitivní stránky studie K. Kořalkové převažují a že tuto studii je nutno pokládat za první marxistickou analýzu procesu vytváření spojeneckého systému socialistických zemí. A ještě jednu skutečnost pokládám za nutné zdůraznit: práce K. Kořalkové vrací rozšířené představy o tom, že je téměř nemožné vědecky analyzovat problémy spjaté s dějinami socialistické soustavy. Tato studie prakticky dokazuje, že existují nemalé možnosti pro vědeckou analýzu, a nejen to, tato vědecká analýza je současně velmi živým poučením pro současnost.

VÁCLAV KOTYK

O ÚLOZE MEZINÁRODNÍHO PRÁVA V SOUDOBÉ SVĚTOVÉ REVOLUCI

Edward McWhinney, *International Law and World Revolution*, Toronto 1967, 101 str.

Profesor Edward McWhinney, ředitel Ústavu leteckého a kosmického práva na McGillově universitě v Montrealu, patří na severoamerickém kontinentě k autorům, kteří se originálním způsobem zamýšlejí nad problémy současného světa,

mírového soužití a dnešní mezinárodní organizace. Dokázal to již ve svých předchozích publikacích, z nichž připomeňme alespoň knihy *Federal Constitutional-Making for a Multi-National World* a *Peaceful Coexistence and Soviet-Western Inter-*

national Law. Jsa vyzbrojen znalostí evropských problémů, reaguje ve svých pracích nejednou na názory autorů ze socialistických zemí. Od mluvčích Západu požaduje při tomto dialogu o klíčových problémech dnešního světa větší aktivitu, představitost a pružnost — namísto dřívější negace a strnulosti. Nutno přiznat, že McWhinney sám má dar položit otázku a vyjádřit své stanovisko k ní neotřepe a poutavě. Jeho úsudky a poznámky upozorní nejednou na závažné aspekty problémů i tam, kde k jejich podstatě budeme mít výhrady.

Tímto duchem je prodchnuta i nejnovější autorova práce *International Law and World Revolution*, která vznikla na základě přednášek proslavených v prosinci 1966 a v lednu 1967 v kanadském rozhlase. Knížka je souborem úvah o povaze, možnostech a úkolech dnešního mezinárodního práva, jeho teorie i praxe. Autor sám formuluje ústřední otázku jako dilema mezi „statickým vzorem starých právních vztahů“ a „pokračujícím procesem tvořivého přizpůsobování starých pozitivně právních pravidel rychle se měnícím společenským podmínkám a nadějí“ (str. 92). Svou podstatou spadá tudíž práce spíše do oblasti politickoprávní a zasluhuje proto při nejmenším stejnou pozornost politické vědy jako teorie mezinárodního práva *stricto sensu*. Tím spíše, že v průběhu svého výkladu se profesor McWhinney vyslovuje prakticky ke všem hlavním politickým otázkám poslední doby.

V úvodní úvaze vytyčuje autor čtyři revoluční zvraty, jimiž prošla mezinárodní pospolitost od I. světové války: první představuje „rozpad imperialismu“ započatý pádem dynastií a imperií ve střední a východní Evropě; druhým je ideologický konflikt, který se vyvinul od ruské revoluce ve studené válce 40. a 50. let, jenž však dostává v poslední době nový směr; třetí revolucí radikálně přetvářející světovou pospolitost je podle autora revoluce ekonomické vědy a techniky, i když ještě nedokázala odpovědět na některé problémy, zejména na rozpor mezi pokročilými průmyslovými společnostmi a rozvojovými zeměmi; za čtvrtou revolucí naší éry považuje McWhinney pokrok vědy a techniky, který vede k vědecké spolupráci na společných programech, překračujících ideologické hranice. Tváří v tvář těmto proměnám stanoví pak autor jakožto hlavní úkol mezinárodního práva v dnešní světové pospolitosti *vytvoření nové soustavy světového veřejného řádu s ideologickým základem dostatečně širokým, aby obsáhl*

a získal podporu ode všech hlavních soutěžících společenských a hospodářských soustav dneška (str. 11—12).

S tímto požadavkem možno v podstatě souhlasit, sotva lze však dát autorovi za pravdu v tom, že „mezinárodní právo dneška, jakožto právo v akci, je ve skutečnosti seskupením oddělených soustav mezinárodního práva, jež někdy působí v separátních sférách, jindy se překrývají a někdy se přímo střetávají či srážejí“. (Str. 23.) Z této povahy dnešního mezinárodního práva vyzvojuje autor dva požadavky: jeden krátkodobější, jímž je nutnost řešit velké mezinárodní sporné problémy právními prostředky, ať už v OSN nebo přímým jednáním velmocí; tohoto cíle bylo prý v podstatě dosaženo a vznikl jistý druh meziblokového mezinárodního práva, či „pravidel hry“ studené války. Druhý zájem má být dlouhodobý a jde tu podle autora o účinnou institucionalizaci metod, jimiž byly řešeny mezinárodní konflikty a udržen světový mír. Tento úkol považuje McWhinney za prvotní a naléhavou povinnost naší doby proto, že dřívější politicko-vojenský *status quo* a rovnováha moci, tak jak se vyvinula po zmírnění napětí mezi oběma ideologickými bloky a jejich vedoucími silami, SSSR a USA, je ohrožena a začíná se rozpadávat pod vlivem nových mocenských přesunů [čínská výzva Sovětskému svazu, rozpad západní vojenské aliance v Evropě, nástup „nových“ zemí v Asii, Africe a Latinské Americe].

Podle našeho názoru je ovšem možné a správné srovnávat koncepce a názory, vyrovnávat požadavky a hledat praktická řešení pro jednotlivé krize a konflikty, avšak nelze přitom ustoupit od nutnosti zachovávání stejných pravidel pro jednání všech národů, států kapitalistických jako socialistických, velmocí i malých zemí, „starých“ — hospodářsky vyspělých mocností — i „nových“ států, jejichž hlavním problémem je hospodářský rozvoj a politická nezávislost. Přiznat pluralismus soustav mezinárodního práva a přistupovat k nim komparativisticky znemožnilo by nebo alespoň brzdilo jeho pokrokový rozvoj, na němž se musí podílet všechny státy a v jehož procesu se překonávají retardační síly. Mezinárodní právo nelze též zužovat na mocenské relace a jimi podmíněná řešení zájmových sporů.

Další z dilemat, které autor staví, je rozpor mezi pojetím Charty OSN jakožto pouhé mezinárodní smlouvy, jež pro určité vymezené cíle může vést k omezení národní svrchovanosti svých signatářů, nebo

jakožto ústavy, jejíž znění nutno rozvíjet při realizaci politiky směřující k naplnění cílů OSN. Prof. McWhinney přiznává tu určitou oprávněnost kritice subjektivismu, uplatňovaného Západem při výkladu Charty. Naznačuje přítom nebezpečí pro Západ, kdyby dnešní většina ve Valném shromáždění OSN (s podporou socialistických zemí) uplatňovala stejný postup, jaký volil Západ v době, kdy měl v OSN jasnou početní převahu. *Mutatis mutandis* zjišťuje pak autor podobnou vývojovou tendenci i v působnosti Mezinárodního soudního dvora. I z tohoto zorného úhlu dospívá k závěru, že chtějí-li být mezinárodní právní normy životné, musí vycházet ze skutečného konsensu mezi systémy.

Z politického hlediska nejzajímavější je autorova úvaha věnovaná problémům jaderného a všeobecného odzbrojení. Prof. McWhinney především zdůrazňuje, že odzbrojení jakožto právní princip nelze oddělovat od jiných základních zásad soudobého mezinárodního práva, ať už je nazýváme principy mírového soužití nebo principy přátelských vztahů a spolupráce mezi státy. Podstatnější pokrok k všeobecnému a úplnému odzbrojení je rovněž závislý na pokroku v klíčových politických problémech. Přitom však je podle autora nutno vycházet z toho, že období politicko-vojenské bipolarity a s ním spojená rovnováha mezi Východem a Západem, jež vedla k uvolnění v nedávných letech, je zřejmě skončeno a že nastupuje pluralita nových a střetávajících se mocenských skupení — polypolarita. Musí se vytvořit nový a náležitě obsažný mezinárodní konsens, který by vzájemně vázal tyto rozdílné mocenské skupiny zachovávat minimální podmínky světového veřejného pořádku za účelem přežití v nukleárním věku. Právě skutečnost, že tento nový konsens namísto starého z období bipolarity ještě nevznikl, znesnadňuje úkol dosáhnout základní dohody o odzbrojení.

Za aktuální a naléhavý problém odzbrojení považuje autor především dohodu o nerozšiřování jaderných zbraní, jež by zprvu omezila členství v „jaderném klubu“ na nynějších pět mocností, z nichž by prý měly nejprve dobrovolně ustoupit od jaderné výzbroje tři menší nukleární mocnosti a posléze i dva původní členové; autor sám je si ovšem vědom malé pravděpodobnosti této cesty. Smlavní strany by měly být oprávněny vynutit dodržování mezinárodní dohody, a to i vůči těm rušitelům, jež by k ní nepřistoupili.

Prof. McWhinney odmítá též šíření ja-

derných zbraní v rámci vojenské aliance a kritizuje požadavky po účasti v jaderném zbrojení, jak je formulovala předchozí vláda NSR. Vyslovuje naději, že po změně vlády v NSR bylo slyšet naposled o otázce německého přístupu k jaderným zbraním, ať přímého či nepřímého, nebo účasti na jejich plánování a kontrole. Označuje předchozí politiku v tomto bodě za jeden z *velkých politických omylů a nesprávných úsudků Západu v letech po smrti prezidenta Kennedyho* (str. 64).

Positivní je autorův postoj rovněž k zřizování a postupnému rozšiřování bezatomových pásem — v Latinské Americe, Africe, na Středním východě a ve střední Evropě. Připomíná například, že Rapackého plán byl příliš zběžně a apriorně Západem odmítnut, aniž byly náležitě zváženy jeho přednosti pro obě strany jakožto nástroje snížení politického napětí a nebezpečí nukleárního vystupňování ve střední Evropě. Současně s tímto plánem by měly být posouzeny i další konkrétní návrhy, jako idea paktu o neútočení mezi organizacemi Severoatlantické a Varšavské smlouvy. Poněkud mlhavá zůstává naproti tomu autorova představa „vhodného usmíření zájmu na bezpečnosti územních hranic a ustálených anticipací na jedné straně a zájmu na sebeurčení národů na druhé straně“ (str. 65—66). Takové usmíření je podle autora možné a rozumné, jestliže bude na zřeteli vyšší a společný zájem na snížení hrozby jaderné války.

V kapitole uvozené otázkou *Od mírového soužití k aktivní mezinárodní spolupráci?* a doplněné podtitulkem „Nové hranice pro vědu a soutěžící ideologie“ objasňuje prof. McWhinney úlohu vědy v „slibné cestě ke skutečné sovětsko-západní spolupráci“. Připomíná, že vědci (v nejširším slova smyslu, tj. jak z oblastí společenských, tak přírodních či technických věd) jsou v tomto směru na obou stranách nejlépe kvalifikováni zajistit nebo usnadnit základní dohody či dorozumění mezi Západem a Východem, neboť jsou méně zatíženi ideologickými předsudky a apriorními morálními soudy než profesionální diplomaté. Toto zjištění dokumentuje příkladem Smlouvy o Antarktidě, Moskevskou smlouvou o zákazu jaderných pokusů a nejnověji Smlouvou o zásadách, jimiž se řídí činnost států při výzkumu a využívání kosmického prostoru. Podle McWhinneye tato poslední smlouva potvrzuje, že v záležitostech vědeckého charakteru, kde obě vedoucí mocnosti dosahují přibližně stejné úrovně technického rozvoje, není nesnadné zaznamenat tyto skutečnosti ve

formální dohodě spočívající na recipro-
citě zájmů obou systémů. Tato smlouva je
dále prvním významnějším pokrokem ve
vztazích mezi Západem a Východem od
r. 1963 a mohla by prý být prvou v řadě
dohod určených rychle ukončit některé ze
starých sporů staré éry ideologického kon-
fliktu.

Za jeden z naléhavých problémů dnešní-
ho mezinárodního práva, k němuž se autor
opětovně vrací, považuje prof. McWhinney
*studium a rozpracování principů mírového
soužití* (přátelských vztahů mezi státy).
Ne však jakožto kodifikaci apriorních
právních zásad s nárokem na platnost pro
všechny konkrétní situace, aniž by se při
jejich stanovení k těmto případům přihlí-
želo, nýbrž jakožto principů vyvozených
ze skutečných případů a řešení konfliktů
mezi Východem a Západem. Autor shle-
dává, že je prý mnoho společného mezi
dnešním postojem dnešní sovětské nauky
a západními stanovisky, „vycházejícími
z realistických a sociologických škol právní-
ho myšlení, nahrazujícími zastaralé po-
zitivistické chápání práva jakožto příkazů
podrobným, empiricky založeným studiem
de facto nároků a zájmů prosazovaných
v mezinárodní pospolitosti v každé určité
době“ (str. 86). Soudí, že přijetí pragma-
tického, empiricky založeného a na pro-
blémy zaměřeného přístupu k řešení kon-
fliktů mezi Východem a Západem nahra-
dilo dřívější apriorní absolutismus na
obou stranách ve prospěch vědeckého ře-
šení problémů. Deideologizace konfliktů
usnadnila a urychlila společná řešení,
neboť umožnila soustředit se na samotný
aktuální problém a rozsah dosažitelných
alternativ, nezátížených soupeřícími filo-
sofickými předsudky nebo propagandou
studené války.

Je zřejmé, že v této úvaze se autor po-
týbuje spíše ve sféře přání než na půdě
dosažené reality. Zcela jednostranně,
z amerického hlediska, spatřuje pak hlav-
ní příčinu tohoto vývoje ve společenském
a hospodářském pokroku v Sovětském
svazu, v rostoucím přiblížení se sovětské
průmyslové síly a hospodářské produkce
západní úrovni, jakož i v adekvátních
změnách v politickém a hospodářském ří-
zení. Společnosti, nacházející se na rela-
tivně podobných stupních sociálního a
hospodářského rozvoje, inklinují prý
k stejným obecným problémům a k po-
užívání týchž společenských kontrol a
právních prostředků k jejich řešení.

Swou základní orientací autor nezapře
ani v závěru své knihy, kde se znovu
vrací k jedné z ústředních myšlenek svých

úvah, totiž k přeměně nedávného systé-
mu bipolarity světa v novou pluralisticko-
světovou pospolitost. Soudí, že existují
určité pozitivní faktory v této nové
pospolitosti, především možnost sjednocení,
nebo alespoň hospodářsky, kulturně, a
dokonce i politicky integrované Evropy,
jež spolu s praktickým uvolněním a
vzrůstající aktivní spoluprací mezi SSSR
a USA znamená ve skutečnosti blok Se-
verní polokoule, sdílející společnou prů-
myslovou civilizaci a pokročilou techniku
a spojený společnými minimálními princi-
py světového veřejného pořádku. Shodně
s jinými americkými autory prof. Mc-
Whinney očekává, že nejpříkrější dělení
a konflikty v poslední třetině století ne-
budou mezi sovětským blokem a Zápa-
dem, ale právě mezi těmito vyspělými ze-
měmi a hospodářsky znevýhodněným zby-
tkem světa. Staré konflikty studené války
mezi Východem a Západem budou prý
stále více nahrazovány novým severojiž-
ním zeměpisným rozdělením, což autor do-
kládá již průběhem nedávné Konference
OSN o obchodu a rozvoji. Vyslovuje na-
ději, že zatím co ideologická revoluce
ustupuje ve vztazích Východu a Západu
současné technické revoluci, může být tato
technická revoluce úspěšně vyvážena
vhodně založenými společnými programy
rozvoje do „nových“ zemí s příznivými
důsledky pro celou světovou pospolitost.
Nedokáže-li však Východ a Západ v tomto
směru úspěšně spolupracovat, pak prý
hrozí návrat k r. 1917; existuje dost sil
připravených využít toho v zájmu nemí-
rových změn k nápravě, třeba i násilím,
stále se vyhrcoující nerovnováhy v bo-
hatství a blahobytu mezi hospodářsky pro-
spívající a hospodářsky zaostalou částí
světa.

S mnohými z těchto závěrů a prognóz
nebude čtenář ze socialistické části světa
souhlasit. Máme tu na mysli zejména hod-
nocení dnešního vývoje v zemích socialis-
tického tábora, zužování rozporu mezi Zá-
padem a Východem jenom do sféry ide-
ologie a jeho postupné odideologizování.
Obdobně možno mít výhrady k úsudkům
dotýkajícím se podstaty a řešení hlavních
problémů dnešního mezinárodního práva.
Stručně řečeno, autor přeceňuje pragma-
tickou metodu, uplatněnou v některých
současných dohodách, jimiž byly vyřešeny
praktické otázky politicko-vojenského cha-
rakteru. Souhlasíme však s autorem, že
oblast těchto praktických dohod je větší,
než se v dřívějších letech předpokládalo,
a mohla by nadále vzrůstat. Na druhé
straně touto metodou sotva dojdeme cíle

při řešení základních problémů, jež například ve sféře mezinárodního práva mají podobu podrobného vymezení zásad mírového soužití, zákazu použití síly v mezinárodních vztazích, neintervence apod.

Diskusi o všech těchto otázkách je však

nutno vést, a to zejména s těmi autory ze Západu, kteří si přejí dialog s autory ze socialistických zemí a hledají pro něj společný základ i svěží argumenty.

VLADIMÍR KOPAL

SOUČASNÝ SVĚT V ÚVAHÁCH W. W. ROSTOWA

W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth, A Non-Communist Manifesto*, The University Press, Cambridge 1960, 178 s.

W. W. Rostow, *View from the Seventh Floor*, Harper & Row, New York 1964, 178 s.

W. W. Rostow, *The Great Transition: Tasks of the First and Second Postwar Generations*, Lecture at the University of Leeds, the Department of State Bulletin, Vol. LVI, No. 1448, 1967 (27. březen), str. 491—504.

W. W. Rostow je renomovaný americký historik a ekonom, jehož nejvýznamnější práce jsou zaměřeny na úlohu ekonomického vývoje zejména v novějších dějinách lidstva. Jeho práce mají zvláštní význam proto, že je spojuje s praktickými problémy současné mezinárodní situace a současné americké zahraniční politiky (tohoto druhu je i první citovaná práce). Toto zaměření Rostowových prací bylo zřejmě hlavním důvodem, proč byl za Kennedyho, který se snažil dát americké zahraniční politice nové ideové náboje, vybrán za vedoucího oddělení státního departmentu pro plánování této politiky (v souvislosti s touto funkcí byla napsána druhá citovaná práce) a proč i v Johnsonově administrativě zastává významné místo prezidentova zvláštního poradce (názory z této činnosti se zřejmě obražejí v jeho třetí citované publikaci).

Vybrali jsme tedy uvedené tři práce W. W. Rostova k souhrnné recenzi nikoli náhodou. Jde v nich o souhrn názorů předního amerického vědce i veřejného činitele, který se významně podílel a podílí na formulování teoretických cílů i praktických úkolů americké zahraniční politiky v šedesátých letech.

První uvedenou práci, *The Stages of Economic Growth* [Stadia ekonomického růstu] vydanou v roce 1960, autor označil v podtitulu jako Nekomunistický manifest.

Má to tedy být práce vysloveně programová.¹⁾

Pro souvislost výkladu stručně shrnujeme Rostowův systém stadií ekonomického růstu. První je stadium tzv. tradičních společností, do nichž Rostow zahrnuje všechny společenské formace od čínských dynastií přes středomořské kultury až po evropský středověk, tedy vše, co marxismus nazývá předkapitalistickými společenskými formacemi.

Druhé je stadium vytváření předběžných podmínek pro hospodářský rozběh. V tomto stadiu se začíná uplatňovat působení moderní vědy, vznikají nové produkční funkce, nastává dynamický rozvoj světových trhů — což vše umožňuje kumulaci úroků a kapitálu, dochází k většímu rozvoji průmyslu, ale i zemědělství. Spolu s tím jdou i politické snahy o vytvoření výkonného centralizovaného národního státu, v jehož rámci tyto hlubší ekonomické procesy mohou lépe probíhat.

Třetí je stadium hospodářského rozběhu, kdy dochází ještě k většímu nahromadění podnikatelského kapitálu, k dalšímu technickému rozvoji a k dalšímu upevnění nové politické moci. Stadium rozběhu probíhá v několika dekádách, v Anglii ve dvou dekádách po roce 1783, ve Francii a USA v několika dekádách před rokem 1860, v Německu ve třetí čtvrti 19. století, v Japonsku v poslední čtvrti 19. století, v Rusku a Kanadě asi v letech 1890—1914, v Indii a Číně v padesátých letech tohoto století.

Čtvrté stadium charakterizuje autor jako úsilí o vyspělost, které trvá 40 — 60 let

¹⁾ K podrobnějšímu zhodnocení ekonomického obsahu knihy viz kritickou staf L. Urbana v publikaci *Eseje o teorii ekonomického růstu*, ACADEMIA, Praha 1967.